

Tilburg University

Thomas Aquinas on the Beatitudes

ten Klooster, Anton

Published in:
Jaarboek Thomas-Instituut te Utrecht

DOI:
[10.2478/ejsta-2017-0002](https://doi.org/10.2478/ejsta-2017-0002)

Publication date:
2017

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
ten Klooster, A. (2017). Thomas Aquinas on the Beatitudes: Edition of the Basel Manuscript. *Jaarboek Thomas-Instituut te Utrecht*, (36), 41-87. <https://doi.org/10.2478/ejsta-2017-0002>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

**THOMAS AQUINAS ON THE BEATITUDES:
Edition of the Basel Manuscript***

Anton ten Klooster

The beatitudes (Mt. 5,1-11) play an important role in the moral theology of Thomas Aquinas. Although only a single question is devoted to them in the *prima secundae*, there is a case to be made that this discussion of the beatitudes is Aquinas' answer to the perennial question: what is happiness, and how do we attain it?¹ Further support for this thesis is found in the fact that the beatitudes and the gifts of the Holy Spirit are woven into the structure of the *secunda secundae*.² This prominence of the evangelical beatitudes directs our attention to Aquinas' commentary on the gospel of Matthew. Written in the same period as the *secunda pars* of the *Summa*, it gives us an insight into Aquinas' theological reading of the Biblical text.³ However, as is the case with many of the Biblical commentaries, no critical edition exists to date. Some texts are available in a critical or annotated version, but not so for the beatitudes. Of the available texts, none make use of the best

* The present article and text edition are a result of the fruitful discussions with profs. Henk Schoot and Marcel Sarot, at Tilburg University. They legitimately questioned my faith in the present editions, and encouraged me to travel to Basel University library. I am also indebted to dr. Harm Goris, for his feedback on an earlier draft of this article, and to Fr. Timothy Bellamah OP for his helpful remarks on the Basel manuscript.

¹ *STh* I-II, q. 69; S. Pinckaers, 'Beatitude and the Beatitudes in Aquinas's *Summa Theologiae*', in: J. Berkman, C.S. Titus (eds.), *The Pinckaers Reader: Renewing Thomistic Moral Theology*, Washington D.C., Catholic University of America Press, 2005, 115-129.

² D. Mongillo, T. Sabuzi, 'Le Beatitudini: Rilettura di Matteo 5', in: D. Lorenz, S. Serafini (ed.), *Studi 1995*, Roma, Pontificia Università S. Tommaso d'Aquino, 1995, 132-160.

³ J.-P. Torrell, *Initiation à saint Thomas d'Aquin: Sa Personne et Son Oeuvre*, Paris, Éditions du Cerf, 3rd edition, 2015, 88-92.

manuscript available, which is that of the Basel university library. Considering the wide interest in Aquinas' interpretation of the beatitudes, there is an urgency to at least disclose this part of the manuscript. After a brief description of the *status quaestionis*, we will present an edition of Aquinas' commentary on Mt. 5,1-10. Through the apparatus, the reader can observe where this manuscript shows significant deviations with the three later manuscripts. Furthermore, it gives references to the many Biblical, patristic, and philosophical sources used by Aquinas.

Available Manuscripts and Present Editions

The Leonine edition of the works of Aquinas is still far from complete. For most of Aquinas' works, this is not a problem since the present editions form an acceptable basis for scholarship. The Marietti edition from the 1940s and 1950s is a particularly valuable tool. With the commentary on Matthew, there is a problem though.⁴ The issue was outlined by H.-V. Shooner, in an article on behalf of the Leonine commission.⁵ In short: an early Italian editor of the commentary used a model which had lacunae in chapters five and six. He solved this problem by inserting parts of a commentary by the Dominican commentator Peter of Scala. These interpolations were later forgotten, and came to be considered as part of the authentic commentary of Aquinas. It was R. Guindon who identified this problem in 1955.⁶ In a happy coincidence, the Leonine commission found another witness to Aquinas' lectures on Matthew in that same year. A manuscript in the Basel university library, with shelf mark B.V.12, which had long gone unnoticed was found to contain a copy of the *reportatio* of the lectures from Mt. 1,22 to the end of chapter twelve. This discovery is important

⁴ R. Cai (ed.), Thomas Aquinas, *Super Evangelium S. Matthaei Lectura*, editio V revisa, Torino, Marietti, 1951.

⁵ H.-V. Shooner, 'La Lectura in Matthaeum de S. Thomas (Deux fragments inédits et la Reportatio de Pierre d'Andria)', in: *Angelicum* 33 (1956), 121-142.

⁶ R. Guindon, 'La 'Lectura Super Matthaeum incompleta' de Saint Thomas', in: *Revue de l'Université d'Ottawa* 25 (1955), 213*-219*.

for two reasons. First, it gives us a witness to the text which is much closer to the original *reportatio*.⁷ The Basel manuscript is a late thirteenth or early fourteenth century manuscript from Paris.⁸ It is a copy of a copy of the original *reportatio* done by Aquinas' secretary Peter of Andria. There are indications that it was corrected on the basis of a direct copy of the *reportatio*. By contrast, the three other manuscripts are of a later date, from the mid-sixteenth century.⁹ These three manuscripts, based on further copies of the manuscript were all copied in the *scriptorium* of Vespasiano da Bisticci in Florence.¹⁰ Second, Gałuszka argued that the importance of the Basel manuscript lies in the fact that its text is of an overall higher quality than that of the other manuscripts.¹¹ This manuscript presents the text of Peter of Andria, whereas the editions present the text of the Parisian secular scholar Leodegar of Besançon from chapter 6 on. A comparison of these two texts has shown that Peter's scribal work is of a higher quality.¹² Since its discovery, parts of the Basel manuscript have appeared in print. Most noteworthy among these is the edition of T. Gałuszka,

⁷ T. Gałuszka, *Tomasza z Akwinu - Lectura super Matheum cap. I-II: Studium historyczno-krytyczne i edycja tekstu*, Kraków, Wydawnictwo Esprit SC, 2011, 146. The study is written in Polish, but has a French summary, 299-305.

⁸ For a detailed description of the manuscript: J.P. RENARD, 'La Lectura super Matthaum V, 20-48 de Thomas d'Aquin', in: *Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale* 50 (1983), 149-151.

⁹ MS Firenze Biblioteca Laurenziana, Fiesolona 98; MS Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Santa Croce Plut. XXVIII dext. 7; MS Vatican City, Biblioteca Apostolica, Vat. Urb. Lat. 25.

¹⁰ T. Gałuszka, *Tomasza z Akwinu - Lectura super Matheum*, 21-25. For the two manuscripts of the Biblioteca Laurenziana in Florence, see: H.F. Dondaine, H.-V. Shooner, *Codices Manuscripti Operum Thomae de Aquino*, vol. I: Autographa et Bibliothecae A-F, Roma, Typis Polyglottis Vaticanis, 1967, vol. I, 312, 330.

¹¹ T. Gałuszka, *Tomasza z Akwinu - Lectura super Matheum cap. I-II*, 300.

¹² A.M. ten Klooster, 'The Two Hands of Thomas Aquinas: The Reportationes of the Commentary on Matthew', in: *Angelicum* 91-4 (2014), 855-880.

which offers a fully edited and annotated text of the first two chapters of the gospel of Matthew.¹³ Renard's edition of Mt. 5,20-48 is also very valuable, but it does not refer back to the Italian manuscripts.¹⁴ The other publications consist of partial transcriptions of the Basel manuscript, which together present this text from Mt. 5,10b to Mt. 6,34.¹⁵ Yet, the first ten verses of Mt. 5 were never edited. All of the material edited to date has been incorporated in a recent Latin-English publication of Aquinas' commentary on the gospel of Matthew.¹⁶ For the first time in centuries, we now have publications of the commentary that consist exclusively of texts by Aquinas, without lacunae.

Presentation of the Edition

The following pages present an edition of the manuscript B.V.12 from f. 25rb line 23 to f. 31rb line 24. This offers a commentary on Mt. 5,1-10, which corresponds with #396-445 of the Marrietti edition. Aquinas' own *divisio textus* for the sermon on the mount forms the basis for this selection. According to his interpretation, the seven beatitudes describe the beatitude of those who are observers of the doctrine of Christ. The eighth beatitude, "blessed

¹³ T. Gałuszka (ed.), *Tomasza z Akwinu - Lectura super Matheum cap. I-II*, 150-249.

¹⁴ J.P. Renard, 'La Lectura super Matthaëum V, 20-48 de Thomas d'Aquin', 153-190.

¹⁵ R. Busa (ed.), *S. Thomae Aquinatis Opera Omnia*, Stuttgart, 1980, vol. 6, Friedrich Frommann Verlag Günther Holzboog KG, 360-365; C. Dozois, 'Le "Pater" chez Saint Thomas d'Aquin: Essai d'Histoire Littéraire et Doctrinale', dissertation, Ottawa, Université d'Ottawa, 1960, 186-212; P.M. Kimball, H. Kraml (eds.), Transcription of Basel Manuscript B.V.12, in: P.M. Kimball (translation), Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of Matthew: From the original Latin by St. Thomas Aquinas*, Camillus, Dolorosa Press, 2012, 971-980; H.-V. Shooner, 'La Lectura in Matthaëum de S. Thomas.

¹⁶ J. Holmes, B. Mortensen (translation), Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of Matthew: Chapters 1-12*, Lander, The Aquinas Institute, 2013.

are they who suffer persecution”, is taken as the perfection of the first seven. It is this unit of the *divisio textus* which is found in the following text. From there, Aquinas moves on to the beatitude of those who are the ministers of the doctrine of Christ. This latter part of the text is available as *Leonina inedita* in the Busa edition of Aquinas’ *opera omnia*. But since it is an *inedita*, it has neither a critical apparatus nor references.

The scribe of the Basel manuscript makes abundant use of abbreviations and symbols. These have been written out in full, in order to present the text as the first scribe put it down, and as it was then edited by at least one other scribe.¹⁷ The text was edited by making use of the three other known manuscripts of the commentary on Matthew.¹⁸ In principle, the edition follows the text of the Basel manuscript. The reader should take note that it is written in what Dozois called the “kitchen Latin” of the *reportator*.¹⁹ In a few cases, the Basel text is corrected on the basis of one of the Italian manuscripts. This is done only when this renders a variant reading that is of greater clarity, and that is consistent with the rest of the commentary or Aquinas’ source material. The apparatus presents these variations to the reader, and does not mark other interventions on the manuscripts, such as marginal annotations. One of the reasons to refrain from incorporating these interventions in the apparatus, is that the annotations of B.V.12 often concur with the text of the Italian manuscripts.

Although we closely follow the text of the manuscripts, a number of interventions were made, using principles similar to those of Renard.²⁰ This means that interpunction and capitalization was added, and that the spelling was standardized. Furthermore, the scribe of the Basel manuscript alternatively uses Roman and Arabic

¹⁷ T. Gałuszka, *Tomasza z Akwinu - Lectura super Matheum cap. I–II*, 300.

¹⁸ The *sigla codicum* used is Gałuszka’s.

¹⁹ C. Dozois, ‘Le “Pater” chez Saint Thomas d’Aquin: Essai d’Histoire Littéraire et Doctrinale’, appendix 2, 185.

²⁰ J.P. Renard, ‘La Lectura super Matthaeum V, 20–48 de Thomas d’Aquin’, 150.

numerals. All references have been standardized to Roman numerals. As a courtesy to the reader, Scriptural quotations are given in italics. References to the text commented upon are in italicised bold text.

The footnotes give references to the different authorities quoted in the text, as well as references to authorities which are not quoted but which likely formed the basis for a certain formulation or insight. In the case of Biblical quotations, the full Vulgate text is given in the footnote.²¹ Although this text differs from Aquinas' Parisian Bible, the reader will note great similarities between the phrase quoted in the commentary and the Vulgate.²² Furthermore, similar passages in other works of Aquinas are indicated. These do not include references to the beatitudes in *Scriptum* III dist. XXXIV and *STh* I-II, qq. 68-69, since the considerable overlap between these questions and the commentary would overflow the apparatus.

The Commentary on the Beatitudes in the Basel Manuscript

For most of the text, the Basel manuscript concurs with the present editions. In fact, mistakes that are found in the editions can also be found in the manuscript. For example: when commenting on the beatitude of those who hunger and thirst for justice, the text announces a *tripliciter* division of justice.²³ The correct indication would have been *dupliciter*. This is clear not only from what follows, but also from other sections of the commentary, and other works of Aquinas. But a study of the Basel manuscript does offer the reader a few surprises. Those familiar with the present editions will notice that some discussions are more extensive, albeit in a very modest manner. When commenting on the beatitude of the pure of heart the manuscript further elaborates on how God can be seen in this life by referring to Paul's description of "being caught

²¹ *Biblorum Sacrorum Iuxta Vulgatam Clementinam, Nova Editio*, Roma, Typis Polyglottis Vaticanis, 1929.

²² The Vulgate text is "the most faithful reflection of the *textus receptus* of the thirteenth century": A.M. ten Klooster, 'The Two Hands of Thomas Aquinas', 870 n. 59.

²³ *Sup. Mt.* #427.

up to the third heaven".²⁴ Another, more striking difference is that where both the Marietti edition and the Italian manuscripts describe how *full* beatitude is *included* at the beginning of the sermon on the mount, the manuscript states that *false* beatitude is *excluded*. The Basel text is plausible in light of what follows. Some minor errors from the edition can be corrected on the basis of the manuscript, for example by reading *mites* instead of *misericordes*.²⁵ At some points, the Marietti edition quotes different Scriptural authorities, on other grounds than a disagreement or omission in the manuscript tradition. The most relevant of these cases is the reference to Isaiah 11,2.²⁶ The Marietti quotes Isaiah 66,2, thus missing a reference to the gifts of the Holy Spirit. Other deviations present new challenges to the interpretation of the text. In commenting on common and heroic virtue, the present editions state that these virtues are called *divinae*.²⁷ In the same place, the Basel manuscript reads *dona*. Such details in a *reportatio* should not lead to wild theological speculation, but the differences between the texts urge the reader to reconsider his reading of them and question what Aquinas may be trying to explain in this particular part of his lecture. Especially because up until now there was only one known instance of the expression "vocantur dona" in all of Aquinas' works. And it is probably no coincidence that it is found in the discussion of the beatitudes in the *Summa Theologiae*.²⁸

The present text bears the title *postilla* rather than *lectura*.²⁹ Although none of the previous editions has this title, *postilla* is the oldest indication for the commentary. This is the term written on the first page of the Basel manuscript by one of its first owners. The present version of the *postilla* is a working edition, and not a definitive edition of this part of Aquinas' commentary on Matthew. We happily defer to the experts of the Leonine commission for the formidable task of preparing a full edition. A scholar, or scholars,

²⁴ *Sup. Mt.* #434; 1 Cor. 12,2.

²⁵ *Sup. Mt.* #414.

²⁶ *Sup. Mt.* #415.

²⁷ *Sup. Mt.* #410.

²⁸ *STh* I-II, q. 68, a. 1 resp.

²⁹ This choice of title was suggested to me by Fr. T. Bellamah OP.

tasked with such an edition would be able to identify the different hands on the respective manuscripts, and the place of the early editions in the process of transmission and correction of the *reportatio*. The aim of the present text is to offer an edition of Mt. 5,1-10 that may be provisional, but will allow for further study of Aquinas' interpretation of the beatitudes, with access to variant readings, and references to his sources. These references offer a solid foundation for the oft-repeated claim that Aquinas made heavy use of Augustine's *De Sermone Domini in Monte*. Not only is this the most quoted book, with 27 references, Augustine's connection of the beatitudes with the gifts of the Holy Spirit plays an important role in the commentary, as it also does in the *Summa*.³⁰ Further study could also include a comparison of the commentary with contemporaneous works, such as the *secunda pars* of the *Summa* and Aquinas' commentary on the Nicomachean Ethics of Aristotle. The interrelatedness of these texts shows on a number of occasions. One very clear example is the commentary's discussion of what makes a person happy (*beatus*). The development and wording of the commentary closely follows that of the Ethics commentary.³¹ These examples are of course but a few suggestions for further research, and we can only hope that more avenues of research can and will be pursued on the basis of this newly available text. For my own part, I hope to contribute to our understanding of Aquinas' interpretation of the beatitudes by studying the commentary from a theological angle. The connection of the beatitudes with the gifts of the Holy Spirit plays an important role in this project, since it helps us to understand how Aquinas perceives of the interaction of human and divine agency on the way toward happiness.³²

³⁰ S. Pinckaers, *The Sources of Christian Ethics*, Washington D.C., Catholic University of America Press, 3rd edition, 1995, 151-155.

³¹ *Sup. Mt.* #408; *SLE* lib. X cap. 6, 101-116.

³² A.M. TEN KLOOSTER, 'The Beatitudes as Acts of the Virtues in Aquinas' *Lectura* on Matthew', in: Thomas Instituut Utrecht, *Jaarboek 2016*, Utrecht, 2016, 75-91.

SUMMARY

There is a renewed interest in Thomas Aquinas' interpretation of the beatitudes. An important source for the study of the beatitudes is Aquinas' commentary on the gospel of Matthew. However, the available editions of this commentary present a text that ignores the oldest manuscript, and has omissions and deviations with regard to this Basel manuscript. In this article, we offer an edition of that part of the manuscript which contains the commentary on Matthew 5:1-10. The critical apparatus has a double function: it records variant readings, and it provides references to the Biblical, patristic, and philosophical sources employed by Aquinas. While we await the Leonine edition of the commentary on Matthew, the present text can serve as a basis for studying Aquinas' interpretation of the beatitudes.

Sigla codicum

- B MS Basel, Universitätsbibliothek, V.12
 F¹ MS Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Santa Croce Plut. XXVIII dext. 7
 F MS Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Fiesolano 98
 V MS Vatican City, Biblioteca Apostolica, Vat. Urb. Lat. 25
 β^1 Consensus codicum F¹ et F

References to works of Aquinas

- [404] Corresponding text in the Marietti edition
II Ad. Cor. R. CAI (ed.), Thomas Aquinas, *Super Epistolas S. Pauli Lectura*, editio VIII revisa, vol. 1, Torino, Marietti, 1953
SLE Thomas Aquinas, *Sententia Libri Ethicorum*, Editio Leonina, tomus XLVII, vol. II, Roma, Ad Sanctae Sabinae, 1969
S.Th Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, Editio Leonina, tomus IV-X, Roma, Ex Typographia Polyglotta S.C. De Propaganda Fide, 1888-1899
Sup. Io. R. CAI (ed.), Thomas Aquinas, *Super Evangelium S. Ioannis Lectura*, Torino, Marietti, 1952

References to other works

- Confessiones* Augustine, *Confessionum Libri XIII*, CSSL 27
Contra Adimantum Augustine, *Contra Adimantum*, CSEL 25.1
Comm. Hyl. Hilary of Poitiers, *In Evangelium Matthaei Commentarius*, PL 9
Comm. Ier. Jerome, *Commentariorum in Matheum Libri IV*, CCSL 77
Comm. Rab. Rabanus Maurus, *Commentariorum in Mattheum Libri Octo*, PL 107

<i>De Ciuitate Dei</i>	Augustine, <i>De Ciuitate Dei</i> , CSSL 47-48
<i>De Consensu</i>	Augustine, <i>De Consensu Euangelistarum</i> , CSEL 43
<i>De Genesi</i>	Augustine, <i>De Genesi ad Litteram Libri Duodecim</i> , CSEL 28.1
<i>Enarrationes</i>	Anselm of Laon, <i>Enarrationes in Evangelium Matthaei</i> , PL 162
<i>Ethica G.</i>	Aristotle, <i>Nicomachean Ethics</i> , Grosseteste translation AL 26.2
<i>Ethica M.</i>	Aristotle, <i>Nicomachean Ethics</i> , Moerbeke translation AL 26.3
<i>Expositio</i>	Ambrose, <i>Expositio Euangelii secundum Lucam</i> , CSSL 14
<i>Expositio Wal.</i>	Walafrid Strabo, <i>Expositio in Quatuor Evangelia</i> , PL 114
<i>Glossa in Ex.</i>	<i>Glossa Ordinaria - Liber Exodus</i> , PL 113
<i>Glossa in Mt.</i>	<i>Glossa Ordinaria – Evangelium secundum Matthaeum</i> , PL 114
<i>Homil.</i>	Chrysostom, <i>Homiliae in Matthaeum</i> , PG 57
<i>Magna Moralia</i>	(Ps.) Aristotle, <i>Magna Moralia</i> , Messina translation, AL 27
<i>Moralia</i>	Gregory the Great, <i>Moralia in Iob</i> , CCSL 143A
<i>Opus Imp.</i>	Ps. Chrysostom, <i>Opus Imperfectum in Matthaeum</i> , PG 56
<i>Retractationes</i>	Augustine, <i>Retractationum Libri II</i> , CCSL 57
<i>De Sermone</i>	Augustine, <i>De Sermone Domini in Monte</i> , CCSL 35

Thomae de Aquino

POSTILLA SVPER MATHEVM

Reportatio Petri de Andria

- [396] *Videns autem* etc. Hic Dominus suam doctrinam proponit
et diuiditur in partes tres.
In prima ponitur doctrina Christi.
In secunda ostenditur uirtus doctrine.
5 In tertia finis ad quem perducit.
Secundum in caput XIII, tertium in XVII.
Prima diuiditur in tres.
In prima proponitur doctrinam Christi.
In secunda instruuntur ministri.
10 In tertia confutantur aduersarii.
Secunda in caput X, tertia in XI.
Prima diuiditur in duas.
In prima proponitur doctrina Christi.
In secunda confirmatur per miracula, in VIII cap.
15 Prima in duas.
In prima premititur quasi quidam titulus ad doctrinam.
In secunda explicatur ipsa doctrina, ibi *beati pauperes*.
Circa primum tria facit.
Primo describit locum ubi doctrina fuit proposita,
20 secundo auditores doctrine,
tertio ponit modum docendi.
Secundum ibi *et cum sedisset* tertium ibi *et aperies*.

4 ostenditur] ponitur $\beta^1 V$ 7 prima] primo *B* 9 ministri] doctrine *add.* $\beta^1 V$

10 confutantur] confunduntur $F^1 V$ | confundantur *F* 14 in secunda] *om.* *F* 15
prima] diuiditur *add.* F^1 17 explicatur] explicantur *V* 17 ipsa doctrina] ipsam
doctrinam $F^1 V$

[397] Dicit ergo ita dixi *quod secuti sunt* etc.¹

Videns autem etc. Ista littera duplicem intellectum habere potest. Primo sic: *ascendit* ad docendum turbas scilicet non fugiens.

5 Vnde Crisostomus dicit quod sicut artifex quando uidet preparatam materiam delectat operari, ita sacerdos delectatur predicare quando uidet populum congregatum et ideo ascendit, Ps. *confitebor tibi in ecclesia*.²

Vel aliter: *ascendit* fugiens scilicet turbas ut securius discipulos doceret. Eccl. IX: *uerba sapientium audiuntur*.³

10

[398] Et notandum quod legitur quod Christus habebat tria refugia.⁴ Quandoque enim fugit ad montem sicut dicitur hic et Io. VIII: *Iesus autem etc.*⁵ Aliter ad nauem Luc. V: *quod cum turbe*.⁶ Tertium desertum, Mc. VI: *uenite*.⁷

15

Sed idest locum et satis conuenienter.

1 secuti] seducti *B* | persecuti *F* 11 habebat] habuit *B* 13 aliter] aliquando *β¹V* 14 uenite] eamus seorsum in desertum *add. β¹V* 15 Sed idest locum] *om. β¹V*

¹ Mt. 4,25: “Et secutae sunt eum turbae multae de Galileae et Decapoli et de Ierosolymis et de Iudaea et de trans Iordanem”.

² Ps. 34,18: “Confitebor tibi in ecclesia magna, in populo gravi laudabo te”; *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 679.

³ Eccl. 9,17: “Verba sapientium audiuntur in silentio, plus quam clamor principis inter stultos”.

⁴ *Expositio Wal.* 872b.

⁵ Io. 8,1: “Iesus autem perrexit in montem Oliveti”.

⁶ Lc. 5,1: “Factum est autem, cum turbae irruerunt in eum ut audirent verbum Dei, et ipsa stabat secus stagnum Genesareth”.

⁷ Mc. 6,31: “Venite seorsum in desertum locum et requiescite pusillum”

In tribus enim homo potest habere refugium ad Deum. In protectione diuine altitudinis que per montem significatur, Ps. *qui confidunt in Domino sicut*.⁸ In societate ecclesiastica, que per nauem, Ps. *Ierusalem que edificatur*.⁹ Sap. XIV: *transeuntes mare per ratem*.¹⁰ In solitudine religionis uel contemptu temporalium, Osee II: *ducam eam*.¹¹ Ps. *ecce elongaui*.¹²

[399] Ascendit autem in montem propter quinque rationes. Prima ad ostensionem sue excellentie. Ipse enim est mons de quo Ps. *mons dei mons pinguis*.¹³ Secunda ad ostendendum quod doctor huius doctrine debet in eminentia uite conscendere, Ys. *super montem excelsum*.¹⁴ Crisostomus: nemo potest in ualle consistere et de celo loqui etc.¹⁵ Tertio ad ostendendum altitudinem ecclesie cui doctrina proponitur, Ys. II: *erit mons domus*.¹⁶

1 Deum] eium *V* 2 significatur] signatur *β¹V* 4-5 Sap. XIV...ratem] Sap. XXIV: multitudo ad nauem *β¹V* 8 montem] monte *B* 9 ostensionem] congruebitur *B* 10 secunda] secundo *B* 11 eminentia] eminentiam *B* 13 ostendendum] *om. B* 13 altitudinem] multitudinem *β¹V* 14 proponitur] ponitur *F* 14 mons] in monte mons *B*

⁸ Ps. 124,1: "Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion".

⁹ Ps. 121,4: "Ierusalem, quae aedificatur ut civitas".

¹⁰ Sap. 14,5: "Sed, ut non essent vacua sapientiae tuae opera, propter hoc etiam et exiguo ligno credunt homines animas suas, et transeuntes mare per ratem liberati sunt".

¹¹ Os. 2,14: "Propter hoc ecce ego lactabo eam et ducam eam in sollicitudinem et loquar ad cor eius".

¹² Ps. 54,8: "Ecce elongavi fugiens et mansi in solitudine".

¹³ Ps. 67,16: "Mons Dei mons pinguis, mons coagulatus, mons pinguis".

¹⁴ Is. 40,9: "Super montem excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion".

¹⁵ *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 679.

¹⁶ Is. 2,2: "Et erit in novissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes".

Quarto ad ostendendum perfectionem huius doctrine quia perfectissima. Ps. *iustitia tua sicut montes*.¹⁷ Quinto ad ostendendum congruentiam, ut congrueret doctrina ista ueteris legislationi que data fuit in monte, Ex. XIX et XXIV.

5

[400] Consequenter ponuntur auditores *et cum sedisset*. Duo possunt notari in sessione eius. Humiliatio, in Ps. *tu cognouisti sessionem*.¹⁸ Quando enim erat in altitudine diuine maiestatis non poterat capi doctrina eius. Sed tunc ceperunt homines capere quando se humiliavit.¹⁹ Vel hoc pertinet ad dignitatem magisterii, infra XXIII: *super cathedram Moysi sederunt scribi et pharisei etc.*²⁰ Ad studium enim sapientie requiritur quies.

10

Accesserunt discipuli non tantum corpore sed animo, Ps. *accedite ad eum*.²¹ Deut. XXIV: *qui appropinquant*.²²

15

Et nota quod quando Deus predicauit turbis stetit, Luc. VI: *descendens Iesus etc.*, sed hic quando discipulis sedit, et ex hoc inoleuit consuetudo quod turbis predicatur stando religiosi sedendo.²³

2 quinto] quinta B 2-3 ad ostendendum congruentiam] om. β¹V 3 congrueret] congruet F¹ | congruat V 3 doctrina] om. β¹V 3 ueteris] legis u. B 7 possunt] potest V 7 sessione] consensione FV | consensione F¹ 9 doctrina eius] eius doctrina F¹V 12 enim] om. B 15 Deus] Dominus β¹V

¹⁷ Ps. 35,7: "Iustitia tua sicut montes Dei, iudica tua abyssus multa".

¹⁸ Ps. 138,2: "Tu cognovisti sessionem meam et resurrectionem meam".

¹⁹ *Comm. Rab.* lib. II cap. V.I.c.

²⁰ Mt. 23,2: "Super cathedram Moysi sederunt scribae et pharisei"; *De Sermone* lib. I.1.2.

²¹ Ps. 6,6: "Accedite ad eum et illuminamini"; *Comm. Rab.* lib. II cap. V.I.d.

²² Dt. 33,3: "qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius".

²³ Lc. 6,17: "Et descendens cum illis stetit in loco campestri".

- [401] Et *aperiens*. Hic ponitur modus doctrine. In hoc quod dicit *aperiens* signatur quod diu ante tacuerat et demonstrat quod magnum et longum facturus erat sermonem, sicut dicit Augustinus.²⁴
- 5 Vel quod magna et profunda dicturus erat. Sic enim consueuerunt facere homines, Iob III: *post hoc Iob*.²⁵ Et dicit *suum*. Prius enim aperuit ora prophetarum.²⁶ Sap. X, *aperuit os*.²⁷ Ipse enim est sapientia Patris.
- 10 [402] Sed hic est questio: hic enim sermo ponitur quantum ad multa, Luc. VI. Sed uidetur hic et ibi contrarietas sicut patet in textu. Et ponit Augustinus duas solutiones.²⁸ Vna est quod iste sit sermo ab illo distinctus: ipse enim primo ascendit in montem, et fecit hunc sermonem discipulis, et postea descendens inuenit
- 15 turbam congregatam predicauit et multa recapitulauit, et de hoc dicitur Luc. VI. Vel aliter dicendum, quod unus mons erat et habebat planitiem in latere et super illam planitiem eleuabat monticulus aliquis. Vnde Dominus ascendit in montem, idest in planitiem illam montis, et primo ascendit superius et conuocauit
- 20 discipulos et ibi elegit duodecim sicut patet in Luca.

2 signatur] significatur B 2 quod diu] quam diu V 5 dicturus] daturus V 7 ipse] iste B 12-13 iste sit sermo ab illos distincto] est alius sermo ab illo F¹V 13 ipse] Dominus enim dicit ipse add. β¹V 13 enim] om. F¹ 16 dicitur] dicit B 17 et super] om. F¹V 20 discipulos et] om. B

²⁴ *De Sermone* lib. I.1.2.

²⁵ Iob 3,1: “Post haec aperuit Iob os suum et maledixit diei suo”.

²⁶ *De Sermone* lib. I.1.2; *Moralia* lib. XIV cap. XLIII.51.

²⁷ Sap. 10,21: “sapientia aperuit os mutuum et linguas infantium fecit disertus”.

²⁸ *De Consensu* lib. II cap. XIX.43-47.

Et postea descendens inuenit turbam congregatam et uenientibus
discipulis sedit et habuit sermonem istum ad turbas et discipulos.
Et hoc uidetur uerius, quia Matheus dicit in fine sermonis, infra VII,
quod *mirabantur etc.*²⁹ Tamen quodcumque accipiat non est
contrarietas.³⁰

5

[403] *Beati pauperes*. Posuit supra euangelista quasi breuem
titulum doctrine Christi, nunc ponit ipsam doctrinam, et effectum
eius, scilicet admirationem turbarum. Considerandum autem quod
10 secundum Augustinum in isto sermone Domini tota perfectio uite
nostre continetur.³¹ Et probat per id quod Dominus subiungit in
fine: *omnis qui audit etc.*³² Inquantum enim secta et doctrina cum
quod ille qui proponit doctrinam, proponit finem ad quem ducit,
scilicet repromissionem aliquam. Id autem quod maxime homo
15 desiderat est beatitudo.

Vnde Dominus tria facit. Primo promittit premium quod
consequitur istos qui istam doctrinam accipiunt. Secundo ponit
precepta, ibi *nolite putare*.³³ Tertio quomodo aliquis potest
20 peruenire ad ea obseruandum. Secundum ibi *nolite putare*, tertium
ibi *petite etc.*³⁴

2 habuit] abiit B 4 quod] om. V 4 accipiat] accipietur B | accipitur FV 9 eius]
secundo add. B 9 admirationem] admiratio B 9 considerandum] aliquid add. B
12-13 omnis...finem] om. B¹ V 18 istos] illos B 19 potest] possuit B
20 ea] om. B 20 secundum] om. V 20 tertium] om. V

²⁹ Mt. 7,28: "Et factum est cum consummasset Iesus verba haec, admirabantur turbae super doctrina eius".

³⁰ *De Consensu* lib. II cap. XIX.47.

³¹ *De Sermone* lib. I.1.1; *STh* I-II, q. 108 a. 3 resp.

³² Mt. 7,24: "Omnis ergo qui audit verba mea haec et facit ea adsimilabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petrum".

³³ Mt. 5,17: "Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas".

³⁴ Mt. 7,7: "Petite et dabitur vobis, quaerite et inuenietis, pulsate, et aperietur vobis".

Circa primum duo facit, quia huius doctrine aliqui sunt observatores, aliqui ministri. Primo ergo describit beatitudinem observantium, secundo ministrantium, ibi **beati estis cum maledixerint**.³⁵

5

[404] Notandum autem quod hic ponuntur multa de beatitudinibus, sed numquam aliquis in uerbis Domini posset ita subtiliter loqui, quod pertingeret ad propositum Domini.

10 Sciendum tamen quod in istis uerbis excluditur omnis falsa beatitudo. Omnes enim homines appetunt beatitudinem, sed differunt in iudicando de beatitudine. Et ideo quidam istud, quidam illud appetunt.³⁶

15 Inuenimus autem quadruplicem opinionem de beatitudine.³⁷ Quidam enim credunt, quod in exterioribus tantum consistat, scilicet in affluentia istorum temporalium, Ps. *beatum dixerunt*.³⁸

20 Alii <dicunt> quod beatitudo consistit in hoc quod homo satisfaciat uoluntati sue, unde aliqui dicunt beatus qui uiuit ut uult, Eccle. III: *cognoui quod non melius esset*.³⁹ Alii <dicunt> quod perfecta beatitudo consistit in uirtutibus actiue uite. Alii quod in uirtutibus contemplatiue uite scilicet diuinorum et intelligibilium sicut Aristoteles.⁴⁰ Omnes autem iste opiniones false sunt, quamuis non eodem modo. Vnde Dominus omnes reprobat.

2 observatores] tantum *add. β¹V 6* multa] plura *β¹V 9* excluditur] includitur *β¹V 9* falsa] plena *β¹V 14* quidam] aliqui *B 16* beatitudo] perfecta b. *β¹V 17* aliqui dicunt] dicimus *β¹V 17-18* Eccl. III...esset] Ecc. iudicaui me melius esse *β¹V 19-20* alii...uite] *om. F*

³⁵ Mt. 5,11: "Beati estis, cum maledixerint vobis et persecuti vos fuerint".

³⁶ Cf. *De Ciuitate Dei* lib. XIX.1; *STh* I-II, q. 5 a. 8.

³⁷ Cf. *STh* I-II, q. 2.

³⁸ Ps. 143,15: "Beatum dixerunt populum cui haec sunt"; *De Sermone* lib. 1.1.3.

³⁹ Eccl. 3,12: "Et cognoui quod non esset melius nisi laetari, et facere bene in vita sua".

⁴⁰ *Ethica M.* lib. X cap. 8, 1178b.

[405] Opinionem illorum qui dixerunt quod consistit in affluentia
exteriorem reprobatur cum dicit *beati pauperes spiritu*, quasi non
beati affluentes.

- 5 [406] Opinionem eorum qui ponebant beatitudinem in satisfactione
appetitus, reprobatur cum dicit *beati mites etc.* Sed sciendum quod
triplex est appetitus in homine: irascibilis, qui querit uindictam de
inimicis, et hoc reprobatur cum dicit *beati mites*. Concupiscibilis,
cuius bonum est gaudere et delectari, hoc reprobatur cum dicit *beati*
10 *qui lugent*. Voluntatis, qui est duplex secundum quod duo querit.
Primo quod uoluntas nulla superiori lege coarctetur. Secundo quod
possunt constringere alios ut subditos. Vnde desiderant preesse et
non subesse. Dominus autem contrarium ostendit. Quantum ad
primum dicit *beati qui esuriunt*, quantum ad secundum dicit *beati*
15 *misericordes*. Ergo et illi qui ponunt beatitudinem in exteriori
affluentia et qui in satisfactione appetitus errant.

- [407] Illi autem qui ponunt beatitudinem in actibus actiue uite,
scilicet moralibus uirtutibus, errant, sed minus, quia illud est uia ad
20 beatitudinem. Vnde Dominus non reprobatur tamquam malum sed
ostendit ordinatum ad beatitudinem, quia uel ordinantur ad seipsum
sicut temperantia et huiusmodi et finis eorum est enim munditia
cordis, quia faciunt uincere passiones.⁴¹ Vel ordinantur ad alterum
et sic finis eorum est pax, *opus enim iustitiae pax*.⁴²

2 cum] tum BF 2 spiritu] om. F 2 quasi] scilicet q. β¹V 5 opinionem] om. B 5
ponebant beatitudinem] om. B 10 secundum] secundo V 11 coarctetur] arcetur
V 12 possunt] possint F¹V 12 constringere] restringere β¹V 15 et] om. F.
15 illi qui] illius V 19 uirtutibus] om. β¹V 23 et (finis)] om. β¹V 23 eorum] om.
V. 23 enim] om. β¹V 24 est] om. BF¹ 24 pax] et huiusmodi add. β¹V

⁴¹ Cf. *STh* II-II, q. 29, a. 4 s.c.

⁴² Is. 32,17: “Et erit opus iustitiae pax, et cultus iustitiae silentium et
securitas usque in sempiternum”.

Et ideo iste uirtutes sunt uia in beatitudinem et non ipsa beatitudo, et hoc est **beati mundo corde quoniam ipsi Deum uidebunt**. Non dicit uident quia hoc esset ipsa beatitudo. Et iterum **beati pacifici**. Non quia pacifici sed quia in aliud tendunt, unde **quoniam filii Dei uocabuntur**.

- [408] Illorum autem opinio qui dicunt quod beatitudo consistit in contemplatione diuinorum reprobatur Dominus quantum ad tempus, quia alias uera est, quia ultima felicitas consistit in uisione optimi intelligibilis, scilicet Dei, unde dicit **uidebunt**.⁴³
- Et notandum quod secundum philosophum ad hoc quod actus contemplatiui faciant beatum duo requiruntur.⁴⁴ Vnum substantialiter, scilicet quod sit actus altissimi intelligibilis, quod est Deus. Aliud formaliter, scilicet amor et delectatio. Delectatio enim perficit felicitatem sicut pulcritudo iuuentutem. Et ideo Dominus duo ponit: **Deum uidebunt** et **filii Dei uocabuntur**. Hoc enim pertinet ad unionem amoris, I Io. III: *uidete qualem caritatem*.⁴⁵
- [409] Item notandum quod in istis beatitudinibus quedam ponuntur ut merita, quedam ut premia. Et hoc in singulis. Vnde **beati pauperes**, ecce meritum, **quoniam ipsorum**, ecce premium, et sic in aliis.

1 beatitudinem] beatitudine B 2 corde] om. β¹ 2 ipsi om. β¹ V 3 dicit] diceret F 4 non quia pacifici] om. F¹ V 4 unde] om. β¹ V 9 optimi] om. B 12 faciant] faciunt β¹ V 20 item] iterum V 21 unde] om. β¹ V

⁴³ STh I-II, q. 3, a. 5.

⁴⁴ Ethica M. lib. X cap. 4, 1174b; SLE lib. X cap. 6, 101-116.

⁴⁵ I Io. 3,1: "Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus"

[410] Notandum est etiam aliquid circa meritum in communi et aliquid circa premium in communi. Circa meritum sciendum quod philosophus distinguit duplex genus uirtutis. Vnum communis que perficit hominem humano modo. Aliud specialis quam uocat
 5 eroycam que perficit supra humanum modum.⁴⁶ Quando enim fortis timet ubi est timendum, istud est uirtus. Sed si non timeret esset uitium. Si autem in nullo timeret confisus Dei auxilio, ista uirtus esset supra humanum modum et iste uirtutes uocantur dona. Isti ergo actus sunt perfecti et uirtus etiam secundum philosophum
 10 est operatio perfecta.⁴⁷ Ergo ista merita uel sunt actus donorum, uel actus uirtutum secundum quod perficiuntur a donis.

[411] Item nota quod actus uirtutum sunt illi de quibus lex precipit. Merita autem beatitudinis sunt actus uirtutum, et ideo omnia que
 15 precipiuntur infra et continentur referuntur ad istas beatitudines. Vnde sicut Moyses primo proposuit precepta et post multa dixit que omnia referebantur ad precepta proposita, ita Christus in doctrina sua primo premisit istas beatitudines ad quas omnia alia reducuntur.⁴⁸

1 notandum] et n. *β¹V 1* circa] super *F 1-2* et...communi] *om. F¹V 4* quam] quia *F¹V 5* eroycam] eroicam *β¹V 8* dona] diuine *β¹V 9* et uirtus] in uirtute *F¹V 9* etiam] et *F¹V 13* illi] illa *B 16* proposuit] posuit *F 17-18* Christus in doctrina sua] in doctrina sua *C. F¹V*

⁴⁶ *Ethica G.* lib. VII cap. 1, 1145a; *Magna Moralia* lib. II cap. 5, 1200b.

⁴⁷ *Ethica M.* lib. I cap. XI, 1101a, cf. 1102a.

⁴⁸ *Enarrationes*, cap. V, 1284a.

[412] Circa primum autem notandum quod Deus est premium eorum qui ei seruiunt, Tren. III: *pars mea etc.*⁴⁹ Ps. *Dominus pars hereditatis.*⁵⁰ Gen. XV: *ego Dominus qui.*⁵¹ Et sicut Augustinus dicit in secundo Confessionum: anima cum recedit a te, ea querit
 5 extra te que non inuenit nisi in te.⁵² Homines autem diuersa querunt sed quicquid inueniri potest in qualibet uita totum inuenitur in isto premio quod est Deus. Et ideo quicquid desideratur in quacumque uita totum Dominus repromisit in Deo.⁵³ Aliqui enim ponunt summum bonum affluentiam diuitiarum per quam possunt
 10 peruenire ad maximas dignitates, Dominus promittit regnum quod complectitur utrumque. Sed ad hoc regnum dicit perueniri per uiam paupertatis non diuitiarum, unde **beati pauperes**. Alii perueniunt ad istos honores per bella, Dominus autem dicit **beati mites**. Alii consolationes querunt per uoluptates, Dominus autem dicit **beati qui lugent**. Aliqui nolunt subdi, Dominus autem dicit **beati qui esuriunt**. Aliqui uolunt uitare malum comprimendo subditos, Dominus dicit **beati misericordes**. Aliqui ponunt uisionem Dei in contemplatione ueritatis in uia, Dominus autem promittit in patria, unde **beati mundo etc.**

5 que...te] *om. β¹V 7* et ideo] Christus *add. B 10* Dominus] ideo *B 13* mites] qui lugent *F 13-15* alii...lugent] *om. F 15* autem] *om. F¹V 17* comprimendo] exprimendo *β¹V 17* dicit] dixit *F 18* ueritatis] ueritas *F 19* etc.] corde *V*

⁴⁹ Lm.3,24: "Pars mea Dominus, dixit anima mea; propterea expectabo eum".

⁵⁰ Ps. 15,5: "Dominus pars hereditatis meae et calicis mei, tu es qui restitues hereditatem meam mihi".

⁵¹ Gen. 15,5: "Ego Dominus, qui eduxi te de Ur Chaldeorum, ut darem tibi terram istam, et possideres eam".

⁵² *Confessiones* lib. II.6.14: "Ita fornicatur anima, cum auertitur abs te et quaerit extra te ea quae pura et liquida non inuenit, nisi cum redit ad te".

⁵³ *STh* I, q. 26, a. 4 resp.

[413] Et notandum quod ista premia que Dominus hic tangit possunt dupliciter haberi: scilicet perfecte et consummate et sic in patria, secundum inchoationem et imperfecte et sic in uia, unde sancti habent quedam inchoationem illius beatitudinis.⁵⁴ Et quia in hac uita non possunt explicari illa sicut erunt in patria, ideo Augustinus exponit secundum quod sunt in hac uita.⁵⁵ **Beati** ergo **pauperes** scilicet non spe tantum sed etiam re. Ideo non est regnum Dei infra, regnum Dei intra uos.⁵⁶

10 Vnde istis premissis, accedamus ad litteram.

[414] In istis beatitudinibus duo facit euangelista. Primo ponit ipse beatitudines, secundo manifestatio beatitudinum, ibi **beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam**. Hoc est enim declaratum omnium beatitudinum.

15 Virtus autem tria facit, quia remouet duo mala, facit operari bonum, et disponit ad optimum. Primo ergo determinat de primo, ibi **beati pauperes**. Secundo ibi **beati qui esuriunt**, determinat de secundo. Tertio ibi **beati mundo**, determinat de tertio. Remouet autem uirtus a tribus malis: cupiditatis, crudelitatis siue inquietudinis, et uoluptatis noxie. Primum notatur ibi **beati pauperes**, secundum ibi **beati mites**, tertium ibi **beati qui lugent**.

3 patria] tantum add. $\beta^1 V 3$ et sic] sic $\beta^1 V 7$ etiam] om. $F^1 V 7$ ideo] om. F | sed i. $F^1 7-8$ ideo...uos] Lu. XVII add. F | Ro. V non est regnum Dei intro nos β^1 | Ro. V non est regnum Dei inter uos $V 14$ patiuntur...iustitiam] om. $\beta^1 V 14$ est enim] enim est $\beta^1 V 16$ duo mala] a malo β^1 | mala opera et $V 16$ facit operari] operatur et facit $\beta^1 17-18$ ibi beati pauperes] om. $B 18$ secundo ibi] om. $F^1 V$ | ibi $F 18$ determinat om. $F^1 18$ determinat de secundo] de secundo determinat $V 19$ ibi] om. $F^1 V$ | de tertio i. $F 19$ determinat] om. $V 19$ remouet] remoueat $V 19$ autem] om. $V 20$ crudelitatis] credelitatis $F^1 21$ noxie] noctie F

⁵⁴ *STh* I-II, q. 3, a. 5 resp.; q. 4, a. 5 resp.

⁵⁵ *De Sermonibus* lib. I.4.12; *Retractationes* lib. I c. XIX.2; *STh* I-II, q. 69, a. 2 resp.

⁵⁶ Lc. 17,20-21: "Non venit regnum Dei cum observatione, neque dicent: Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra uos est".

- [415] Dicit ergo **beati pauperes**, dupliciter legitur. Primo sic: **beati pauperes spiritu**, idest humiles. Illi enim sunt uere humiles qui se pauperes estimant non solum in exterioribus sed etiam in interioribus, Ps. *ego autem mendicus sum*, contra illud Apoc. III: *dicis quia diues sum etc.*⁵⁷ Et tunc hoc quod dicit spiritu potest tripliciter legi. Spiritus enim aliquando dicitur superbia hominis, Ys. II: *quiescite ab homine*, et XXV: *spiritum robustorum*.⁵⁸ Et dicitur superbia spiritus quia sicut per flatum inflantur utres, ita per superbiam homines, Col. II: *inflatu sensu carnis sue*.⁵⁹ Ergo **beati pauperes**, scilicet qui parum habent de spiritu superbie.⁶⁰
- 10 Vel accipitur **spiritus** pro uoluntate hominis. Quidam enim sunt necessitate humiles et isti non sunt beati, sed qui humilitatem affectant.⁶¹ Tertio accipitur pro Spiritu Sancto, unde **beati pauperes spiritu**, scilicet qui humiles sunt per Spiritum Sanctum.

2 illi...humiles] *om.* $\beta^1 V$ 3 etiam in] etiam *F* 4 contra] sed c. *B* 7 Ys. II] Ysa. III *F* 8 flatum] et *add.* *B* 9 inflatus sensu] inflatus secatur $\beta^1 V$ 11 enim] autem *B* 13 affectant] afferant $\beta^1 V$

⁵⁷ Ps. 39,18: "Ego autem mendicus sum et pauper"; Apoc. 3,17: "Quia dicis: quod dives sum et locupletatus et nullius egeo, et nescis quia tu es miser et miserabilis et pauper et caecus et nudus".

⁵⁸ Is. 2,22: "Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius est, quia excelsus reputatus est ipse"; Is. 25,4: "spiritus enim robustorum quasi turbo impellens parietem".

⁵⁹ Col. 2,18: "Nemo vos seducat volens in humilitate et religione angelorum, quae non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suae".

⁶⁰ *De Sermone* lib. I.1.3.

⁶¹ *Homil.* XV.1, 224.

Et iste due quasi ad idem redeunt. Et dicit **pauperes spiritu** quia humilitas dat Spiritum Sanctum, Ys. *super quem requiescet etc.*⁶²

Istis pauperibus repromittitur regnum in quo intelligitur summa excellentia. Et licet istud retribuatur cuilibet uirtuti, specialiter

5 tamen datur humilitati quia *omnis qui se humiliat exaltabitur*, infra XIV, et Prou. XXIX: *humilem spiritum suscipite*.⁶³

[416] Vel aliter secundum Ieronymum.⁶⁴ **Pauperes** scilicet ad litteram pauperes in abdicatione rerum temporalium. Et dicit spiritu

10 quia quidam pauperes necessitate sunt. Sed non debetur illis beatitudo, sed illis qui uoluntate. Et isti dicuntur dupliciter quia etsi aliqui diuitias habent, tamen non habent in corde, Ps. *diuitie si affluant*.⁶⁵ Alii qui nec habent nec affectant, et istud securius est

15 **pauperes spiritu**, quia actus donorum, qui sunt supra humanum modum, sunt hominis beati. Et quod omnes diuitias abiiciat infra ut nec etiam aliquo modo appetat, hoc supra humanum modum.

4 retriubuatur] retribuunt B 5 quia] qui F 5 humiliat exaltabitur] extaltat humiliabitur etc. B 6 infra XIV] infra IX B 6 humilem] humiles B 8 scilicet] spiritu β¹V 9 pauperes] om. β¹V 12 in] eas β¹V 13 nec... nec...] neque... neque V 14 isti] iste B 14 proprie dicuntur] dicuntur p. F¹V 15 quia] per add. F¹V 16 hominis] homines F¹V 16 abiiciat infra] abiciat F¹V 16-17 ut nec etiam] ut neque F¹V

⁶² Is. 11,2: “et requiescet super eum spiritus Domini”; Is. LXVI, 2, ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos?”.

⁶³ Lk. 14,11: “Quia omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur”; Prov. 29,23: “Superbum sequitur humilitas, et humilem suscipet gloria”.

⁶⁴ *Comm. Ier.* lib. I.5.3.

⁶⁵ Ps. 61,11: “Divitiae si adfluant, nolite cor apponere”.

[417] Istis autem repromittitur regnum celorum, in quo notatur non solum altitudo honoris sed affluentia diuitiarum. Iac. II: *nonne elegit Deus pauperes*.⁶⁶ Et nota quod Moyses primo promisit diuitias, Deut. XXVIII: *faciet te Dominus etc.* et *benedictus etc.*⁶⁷

5 Et ideo ut distinguat Dominus legem ueterem a noua aliam esse, ideo primo ponit beatitudinem in contemptu diuitiarum temporalium.

[418] Item secundum Augustinum notandum quod ista beatitudo
10 pertinet ad donum timoris, quia timor maxime filialis facit habere reuerentiam ad Deum, et ex hoc contempnit homo diuitias.⁶⁸ Ponit Ysaïas beatitudines descendendo, Ys. *egredietur uirga etc.*⁶⁹ Christus e conuerso a dono timoris, scilicet a paupertate, quia Ysaïas prenuntiavit aduentum Christi ad terram, Christus autem de
15 terra sursum trahebat.⁷⁰

2 nonne] nos $\beta^1 V$ 3 pauperes] *om.* $\beta^1 V$ 5 aliam *om.* $\beta^1 V$ 9 notandum] nota *V* 11 ponit] p. autem *B* 12 etc.] de radice *F* 14 prenuntiavit] pronuntiavit *FV*

⁶⁶ Iac. 2,5: “Audite, fratres mei dilectissimi: nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et haeredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?”

⁶⁷ Dt. 28,1: “faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus, quae versantur in terra”; Dt. 28,3: “Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro”.

⁶⁸ *De Sermone* lib. I.3.10.

⁶⁹ Is. 11,1: “Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice eius ascendet”.

⁷⁰ *De Sermone* lib. I.4.11.

- [419] **Beati mites.** Hec est secunda beatitudo. Sed ne aliquis dicat quod sufficit paupertas ad beatitudinem ostendit quod non sufficit. Immo requiritur mansuetudo que temperat circa iras, sicut temperantia circa concupiscentias. Ille enim est mitis qui non irritat
5 nec irritatur.⁷¹ Hoc autem poterit fieri per uirtutem ut scilicet non irascaris nisi causa iusta. Sed si etiam habet iustam causam et non prouocaris, hoc supra humanum modum. Et ideo dicit **beati mites.** Pugna enim est propter habundantiam exteriorum rerum. Et ideo numquam esset turbatio si homo diuitias non affectaret. Et ideo qui
10 non sunt mites, non sunt pauperes spiritu et propterea statim subiungit **beati mites.** Et nota quod hoc in duobus consistit. Primo quod homo non irascitur. Secundo quod si irascitur iram temperet. Ita dicit Ambrosius: prudentiarum est motum temperare, nec minor uirtus
15 dicitur temperate irasci, quam omnino non irasci est, plerumque hoc leuius, illud fortius existimo.⁷²

- [420] **Quoniam possidebunt.** Crisostomus: Dominus inter multas promissiones eternas ponit unam terrenam.⁷³ Vnde ad litteram
20 terram istam possident mites. Multi enim litigant ut possessiones acquirant sed frequenter amittunt uitam et omnia. Sed frequenter mansueti totum habent, Ps. *mansueti autem hereditabunt.*⁷⁴

3 que] homines *add. B 4 non]* nec β^1 | neque *V 5 nec]* neque *V 5 poterit]* potest $\beta^1 V 6$ habet] habeas $\beta^1 V 8$ pugna] punga *V 9 numquam]* nunquam *V 9 affectaret]* affearet *F 10 non]* non *add. B 11 subiungit]* subiunxit *B 12 nota]* notandum $\beta^1 V 13$ si] *om. F¹ V 13 si irascitur]* si irascatur *F 14 nec]* neque *F¹ V 15 quam]* non *add. B 18 Crisostomus]* dicit *add. $\beta^1 V 18$ Dominus]* *om. $\beta^1 V 20$ possessiones]* possessionem *B 21 amittunt]* *om. $\beta^1 21$ omnia]* nomina *V]* perdunt *add. $\beta^1 V$*

⁷¹ *Expositio* lib. V.54.

⁷² *Expositio* lib. V.54.

⁷³ *Homil. XV.3, 226-227.*

⁷⁴ Ps. 36,11: “mansueti autem hereditabunt terram et delectabuntur in multitudine pacis”.

Sed melius exponitur ut referatur ad futurum, et potest tunc exponi multipliciter. Hylarius ostendit sic: **possidebunt terram**, idest corpus Christi glorificatum, quia erunt conformes in corpore suo illi claritati, Ys. *regem in decore suo*.⁷⁵ Phi. III: *reformabit corpus*
5 *humilitatis*.⁷⁶ Vel aliter: ista terra modo est mortuorum quia subiecta est corruptioni, sed liberabitur secundum apostolum, Rom.⁷⁷ Ergo ista terra quando erit glorificata et liberata a seruitute corruptionis uocabitur terra uiuentium. Vel per terram intelligitur
10 celum empyreum in quo sunt beati.⁷⁸ Et uocatur terra quia sicut se habet terra ista ad celum, ita celum illud ad celum sancte trinitatis. Vel **possidebunt terram**, idest corpus suum glorificatum.⁷⁹ Augustinus exponit metaphorice et dicit quod per hoc intelligenda est quedam soliditas sanctorum in cognitione prime ueritatis.⁸⁰ Ps.
15 *credo uidere bona Domini in terra uiuentium*.⁸¹

[421] Ista secunda beatitudo adaptatur dono pietatis quia illi proprie irascuntur qui non sunt contenti diuina ordinatione.⁸²

2 ostendit] *om. β¹V 2 terram om. β¹V 5 ista terra] terra idest F 6 liberabitur] a corruptione add. β¹V 7 Rom.] VI add. β¹V 7 erit glorificata] est clarificata β¹V 10 ista] *om. β¹V 10 ita...celum] om. F 13 soliditas] solliditas F 13 cognitione] congregatione B 13 prime] patris V 14 in...uiuentium] om. β¹V**

⁷⁵ Is. 33,17: “Regem in decore suo videbunt oculi eius, cernent terram de longe”; *Comm. Hyl.* cap. IV.3.

⁷⁶ Phil. 3,21: “qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae, secundum operationem, qua etiam possit subicere sibi omnia”; *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 681.

⁷⁷ Rom. 8,21: “quia et ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei”.

⁷⁸ *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 681.

⁷⁹ *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 681-682.

⁸⁰ *De Sermone* lib. I.2.4. Cf. *STh* I-II, q. 69 a. 4 resp.: “per quam significatur soliditas aeternorum bonorum”.

⁸¹ Ps. 26,13: “Credo uidere bona Domini in terra uiuentium”.

⁸² *De Sermone* lib. I.3.10.

[422] *Beati qui lugent*. Posite sunt due beatitudines per quas abstrahimur a malo auaritie et crudelitatis. Nunc autem ponitur tertia, per quam abstrahimur a malo noxie uoluptatis uel iocunditatis et hoc est *beati qui lugent*. In ueteri testamento, que
 5 terrena promittebat, pro magno erat promittere terrenam iocunditatem, Ier. XXXIII: *uirgo in choro*.⁸³ Sed per contrarium Dominus ponit beatitudinem in luctu.

Notandum autem quod non quicumque ploratus luctus dici potest,
 10 sed ille quo quis mortuum plorat sibi dilectum.⁸⁴ Dominus enim per excessum loquitur hic. Sicut supra *beati pauperes*, ita hic de maximo luctu mentionem facit. Sicut enim nullam recipiunt consolationem hii qui mortuum plorant, ita Dominus uult uitam nostram in luctu esse, Ie. *luctum unigeniti fac*.⁸⁵
 15 Et potest esse iste luctus tripliciter. Primo pro peccatis non solum propriis sed etiam alienis, quia si lugemus mortuos carnaliter, multo magis spiritualiter, I Reg. XVI: *usquequo tu*.⁸⁶ Et Ier. IX: *quis dabit capiti*.⁸⁷

2 auaritie] cupiditatis $\beta^1 V$ 2 nunc autem] hic $\beta^1 V$ 3 per] om. B 4 que] quod B 5 magno] magis V 6 Ier. XXXIII] Ier. XXXI $\beta^1 V$ 6 uirgo in choro] uirgines in plana $\beta^1 V$ 10 dilectum] delictum V 12 enim] illi $\beta^1 V$ 14 Ie. luctum unigeniti fac] Ier. VIII, luctum fac V 15 esse] om. $\beta^1 V$ 15 tripliciter] exponi add. $\beta^1 V$ 17 I Reg. XVI] Reg. III B 17 et] om. $\beta^1 V$

⁸³ Ier. 31,13: "Tunc laetabitur uirgo in choro, iuvenes et senes simul; et convertam luctum eorum in gaudium et consolabor eos et laetificabo a dolore suo".

⁸⁴ *De Sermone* lib. I.2.5.

⁸⁵ Ier. 6,26: "Filia populi mei, accingere cilicio et conspergere cinere, luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum, quia repente veniet vastator super nos".

⁸⁶ I Reg. 16,1: "Usquequo tu luges Saul, cum ego proiecerim eum ne regnet super Israel?"; *Enarrationes*, cap. V, 1286b.; *Comm. Ier.* lib. I.5.5; *Expositio* lib. V.55; *Homil.* XV.3, 226; *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 681.

⁸⁷ Ier. 9,1: "Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum, et plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei?"

Ponitur autem satis congrue ista beatitudo post premissam. Posset enim quis dicere: sufficit non facere malum. Et uerum est a principio, ante peccatum. Sed post commissum peccatum non sufficit nisi satisfacias. Secundo potest accipi de luctu pro incolatu presentis miserie, Ps. *heu michi quia incolatus*.⁸⁸ Istud est *irriguum superius et inferius* de quo indicatur Ios.⁸⁹ Pro peccatis plorate et pro celestis patrie incolatu. Tertio, secundum Augustinum, pro luctu quem habent homines de gaudiis seculi que dimittunt ueniendo ad Christum, ut dolor ille uocetur luctus.⁹⁰ Homines enim aliqui seculo moriuntur et seculum moritur eis, Gal. ult: *per quem michi mundus*.⁹¹ Nos autem de mortuis lugemus, ita illi lugent quia non potest esse quin in dimittendo aliquem dolorem sentiant.

[423] Isti autem triplici luctui triplex consolatio respondet quia luctui pro peccatis datur remissio peccatorum quam petebat Dauid dicens *redde michi letitiam*.⁹² Desolationi celestis patrie et incolatui presentis miserie respondet consolatio uite eterne de qua Ier. XXXI: *conuertam luctum uestrum*.⁹³ Et Ys. ult. *in Ierusalem consolabimini*.⁹⁴

4 satisfacias] satisfaciat V 4 incolatu] incellatu B 5 irriguum] irrigum B 8 que] qui B 9 ut...luctus] om. β¹ V 10 ult.] om. F¹ V 11 de mortuis] sicut mortui B 16 dicens] Ps. I add. β¹ V 16 desolationi] dilationi β¹ 16 celestis patrie] patrie c. V

⁸⁸ Ps. 119,5: "Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est!"

⁸⁹ Ios. 15,19: "Dedit itaque ei Caleb irriguum superius et inferius".

⁹⁰ *De Sermone* lib. I.2.5.

⁹¹ Gal. 6,14: "Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo".

⁹² Ps. 1,14: "Redde mihi laetitiam salutaris tui et spiritu principali confirma me"; *Expositio* lib. V.55.

⁹³ Ier. 31,13: "Tunc laetabitur virgo in choro, iuvenes et senes simul; et conuertam luctum eorum in gaudium et consolabor eos et laetificabo a dolore suo".

⁹⁴ Is. 66,13: "Quomodo, si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, et in Ierusalem consolabimini".

Tertio luctui respondet consolatio diuini amoris. Quando enim aliquis dolet de amissione rei dilecte, consolationem recipit si aliam rem magis dilectam acquirit. Vnde homines consolantur quando pro temporalibus rebus recipiunt spirituales et eternas, quod est per
 5 Spiritum Sanctum, et ideo dicitur paraclitus, Io. XV.⁹⁵ Per Spiritum Sanctum, qui est amor diuinus, homines gaudebunt, Io. XVI: *tristitia uestra*.⁹⁶

[424] Et notandum quod ista beatitudo appropriatur dono scientie, quia illi lugent miseras aliorum qui cognoscunt.⁹⁷ Vnde de quibusdam scientiam talem non habentibus dicitur Sap. XIV: *in magno uiuentes inscientie*.⁹⁸ E conuerso Eccl. I: *qui addit scientiam*.⁹⁹

[425] Et notandum quod ista premia ita ordinantur quod semper secundum addit super primum. Primo enim dixit *beati pauperes* etc. *quoniam ipsorum est regnum celorum*. Postea *quoniam ipsi possidebunt terram*. Plus enim est possidere quam habere tantum. Item postea *quoniam ipsi consolabuntur*, plus est consolari quam
 20 possidere. Aliqui enim possident aliqua sed non delectantur in eis.¹⁰⁰

2 aliam] illam $\beta^1 V$ 5 et] *om.* $F^1 V$ 5 ideo] quare $\beta^1 V$ 6 sanctum] enim *add.* $\beta^1 V$ 6 Io. XVI] Io. XIV $\beta^1 V$ 11 quibusdam] quibus B 12 uiuentes] inueni $\beta^1 V$ 15 ita] *om.* B 15 quod semper] quia s. B 20 aliqua] ista $\beta^1 V$

⁹⁵ Io. 15,26: "Cum autem uenerit Paraclitus, quem ego mittam uobis a Patre, Spiritum ueritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me"; *De Sermone* lib. I.2.5.

⁹⁶ Io. 16,20: "Amen, amen dico uobis: quia plorabitis, et flebitis uos, mundus autem gaudebit; uos autem contristabimini, sed tristitia uestra uertetur in gaudium".

⁹⁷ *De Sermone* lib. I.3.10.

⁹⁸ Sap. 14,22: "Et non suffecerat errasse eos circa Dei scientiam, sed et in magno uidentes inscientiae bello tot et tam magna mala pacem appellant".

⁹⁹ Eccl. 1,18: "eo quod in multa sapientia multa sit indignatio, et qui addit scientiam addit et laborem".

¹⁰⁰ *Enarrationes* cap. V, 1289c.

[426] Consequenter, positis beatitudinibus que pertinent ad remotionem mali, hic ponitur beatitudo que pertinet ad operationem boni. Est autem duplex bonum nostrum, iustitie scilicet et misericordie. Et ideo duo ponit.

5

[427] Quantum ad primum dicit *beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam*. Iustitia tripliciter sumitur secundum Crisostomum et philosophum.¹⁰¹ Quandoque pro omni uirtute et dicitur omnis uirtus iustitia legalis, que precepit de actibus omnium uirtutum. Vnde inquantum homo obedit legi implet opus omnium uirtutum.

10

Alio modo, secundum quod est specialis uirtus, de quatuor cardinalibus, que opponitur auaritie uel iniustitie. Et est circa uenditiones, emptiones, conductiones et huiusmodi.¹⁰² Quod ergo dicit hic *qui esuriunt iustitiam* potest intelligi generaliter uel

15

specialiter. Si intelligatur de generali, hoc dicit propter duas rationes. Prima Ieronymus qui dicit quod non sufficit quod homo opus iustitie operetur nisi cum desiderio operetur, Ps. *uoluntarie sacrificabo*.¹⁰³ Et alibi: *sitiuit anima mea*.¹⁰⁴ Amos VIII: *mittam famem in terram istam*.¹⁰⁵ Ergo est esuries quando cum desiderio operatur quis.

20

1 posit[is] de *add. V 9 omnium*] *om F¹V 11 est*] *om. F 13* uenditiones, emptiones] emptiones, uenditiones *β¹V 13* et huiusmodi] *om. β¹V 14* dicit hic] hic dicit *B 17* opus iustitie] iustitie opus *β¹V 18* Amos VIII] Amos III *β¹V 19* famem] famam *V 19* terram istam] terra ista *B 19* esuries] exuries *F¹*

¹⁰¹ I.e. *dupliciter*: *Ethica M.* lib. V cap. 1, 1129a; *Homil.* XV.3, 227; *SLE* lib. V cap. 1, 45-55.

¹⁰² *Homil.* XV.4, 227.

¹⁰³ Ps. 53,8: “Voluntarie sacrificabo tibi confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est”; *Comm. Ier.* lib. I.5.6.

¹⁰⁴ Ps. 41,3: “Sitiuit anima mea ad Deum fortem vivum”.

¹⁰⁵ Am. 8,11: “Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem in terram, non famem panis neque sitim aquae, sed audiendi verbum Domini”.

Alia ratio. Iustitia est duplex: perfecta et imperfecta. Perfectam in mundo habere non possumus, quia *si dixerimus quia peccatum non habemus*, Io.¹⁰⁶ Ys. LXIV: *omnis iustitiae nostrae*.¹⁰⁷ Sed hanc habebimus in celo, Ys. LX: *populus tuus omnes iusti*.¹⁰⁸ Sed
 5 desiderium iustitiae possumus hic habere et ideo dicit **beati qui esuriunt**.¹⁰⁹

Et est simile ad illud quod Pitagoras fecit. Ante enim Pitagore tempus illi qui studebant uocabantur sophi, idest sapientes.
 10 Pitagoras autem noluit sic uocari sed sapientie amator.¹¹⁰ Ita uult Dominus quod sui sint amatores iustitiae et uocentur. Si autem intelligatur de iustitia speciali que est quod homo reddat unicuique quod suum est, conuenienter dicitur **beati qui esuriunt**. Quia esuries et sitis proprie auarorum est quia numquam satiantur et
 15 aliena iniuste possidere desiderant. Vnde ista esuries de qua dicit Dominus, opponitur huic, scilicet auarorum. Et uult Dominus quod ita anhelemus ad istam iustitiam quod numquam quasi satiemur in uita ista, sicut auarus numquam satiatur. **Beati ergo qui esuriunt** etc. **quoniam ipsi saturabuntur**.

1 est] in *add.* B 2 habere] haberi B 2 possumus] potest B 8 Pitagoras] Pittagoras F | Pythagoras F^l V 8 Pitagore] Pittagore F | Pythagore F^l V 9 sophi] sopho B 9 idest] et V 10 Pitagoras] Pittagoras F | Pythagoras F^l V 14 auarorum] auaro B 14 satiantur] satientur B 14 et (aliena)] quia B^l V 15 iniuste] iuste B | iniusta V 16 opponitur] apponitur F 17 anhelemus] anelemus F | anellemus F^l | hanelemus V 17 satiemur] satietur B

¹⁰⁶ 1 Io. 1,8: “Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est”.

¹⁰⁷ Is. 64,6: “et facti sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruatae universae iustitiae nostrae”.

¹⁰⁸ Is. 60,21: “Populus autem tuus omnes iusti, in perpetuum hereditabunt terram”.

¹⁰⁹ *Enarrationes* cap. V, 1286d.

¹¹⁰ *Enarrationes* cap. V, 1287a.

- [428] Conueniens premium ponitur, **saturabuntur**. Et primo in eterna Dei uisione. Videbunt enim Deum per essentiam, Ps. *satiabor cum apparuerit*.¹¹¹ Ibi enim nichil restabit ad desiderandum, Ps. *qui replet in bonis desiderium*.¹¹² Prou. X: *desiderium suum iustis*.¹¹³ Secundo in presenti, et hec est duplex. Vna in spiritualibus bonis, hoc est impletione mandatorum Dei, Io. IV: *meus cibus est*.¹¹⁴ Et de isto exponit Augustinus.¹¹⁵ Alio modo accipitur de saturitate rerum temporalium. Homines enim iniusti numquam saturantur quia concupiscentia eorum numquam saturatur. Sed homines qui habent terminum suum ipsam iustitiam non procedunt ultra, Prou. *comedit et replet animam suam*.¹¹⁶
- [429] Ista beatitudo secundum Augustinum reducit ad donum fortitudinis.¹¹⁷ Quia quod homo iuste operetur, hoc pertinet ad fortitudinem. Item supperaddit aliquid premio supraposito, quia saturari est implere totaliter desiderium.

1 saturabuntur] saturare V 2 Dei] om. β¹V 4-5 Prou. X desiderium] om. F 5 et] om. β¹V 6 una] est add. β¹V 6 est] in add. β¹V 7 Io. IV] Io. VI β¹V 9 enim] om. β¹V 9 iniusti] in iusti V 9-10 quia...saturatur om. β¹V 11 non procedunt ultra] ultra non p. β¹V 11 ultra] ut Iacobus dicit: et replet anima sua add. β¹V 11-12 Prou...suam om. β¹V 16 item] a add. F¹V 16 aliquid] om. β¹V

¹¹¹ Ps. 16,15: "Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit gloria tua".

¹¹² Ps. 102,5: "qui replet in bonis desiderium tuum: renovabitur ut aquilae iuventus tua".

¹¹³ Prov. 10,24: "Quod timet impius veniet super eum, desiderium suum iustis dabitur".

¹¹⁴ Io. 4,24: "Dicit eis Iesus: Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam opus eius".

¹¹⁵ *De Sermone* lib. I.2.6.

¹¹⁶ Prov. 13,25: "Iustus comedit et replet animam suam, venter autem impiorum insaturabilis".

¹¹⁷ *De Sermone* lib. I.3.10.

- Item nota quod primo dicit *beati qui lugent*. Homo enim quando infirmus est non appetit comedere, sed tunc incipit appetere quando iam incipit sanari. Et ita est in spiritualibus. Quod quando homines sunt in peccato non sentiunt famem spiritualem. Sed quando
- 5 dimittunt peccata sentiunt, et de ipsis lugent esuriem iustitiae. Et quia iustitia sine misericordia crudelitas, misericordia sine iustitia mater est dissolutionis.¹¹⁸ Et ideo oportet quod utrumque coniungatur secundum illud Prou. III: *misericordia et ueritas etc.*¹¹⁹ Et Ps. *misericordia et ueritas obuierunt.*¹²⁰
- 10 [430] Et ideo subdit *beati misericordes*. Misericordem esse est habere miserum cor de miseria aliorum.¹²¹ Tunc autem habemus misericordiam de miseria aliorum quando illam reputamus quasi nostram. De nostra autem dolemus et studemus repellere. Ergo tunc
- 15 uere misericors est quando miseriam aliorum studemus repellere.

1 enim] est *add. F 2* incipit appetere] appetere incipit *β¹V 5* peccata] *om. F¹V 5* sentiunt] tunc s. *β¹V* | et ideo statim subdit beati misericordes *add. β¹V 5-6* et...iustitiae *om. β¹V 5* et] *om. β¹V 6* crudelitas] est *add. F¹V 8* ueritas etc.] iustitia etc. *β¹V 11* et ideo subdit] *om. β¹V 11* misericordem] misericordes *F 12* miserum cor] misericordiam *V 12-13* tunc... aliorum *om. β¹V 14-15* tunc uere] uere tunc *F¹ 15* est] es *β¹V 15* studemus] stude *β¹V*

¹¹⁸ *Glossa in Mt.* cap. V, 90c.

¹¹⁹ Prov. 3,3: "Misericordia et ueritas te non deserant: circunda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui".

¹²⁰ Ps. 84,11: "Misericordia et ueritas obuierunt sibi, iustitia et pax osculatae sunt".

¹²¹ *Contra Adimantum* 11, 137; *De Ciuitate* lib. IX cap. 5; *S.Th.* IIa IIae q. 30 a. 1 resp.

- Est autem duplex miseria proximi. Prima in istis rebus temporalibus, et ad istam debemus habere miserum cor, Thob. IV: *quomodo potueris ita esto misericors*.¹²² Secunda qua per peccatum miser efficitur. Quia sicut beatitudo est in operibus uirtutum, ita miseria proprie in uitiiis, Prou. XIV: *miseros facit populos*.¹²³ Et ideo quando admonemus corruentes ut redeant misericordes sumus, infra IX: *uidens autem Iesus turbas misertus eis quia erant sicut oves non habentes pastorem*.¹²⁴ Isti ergo misericordes beati.
- 10 [431] Et quare? ***Quoniam ipsi misericordiam consequuntur***. Et sciendum quod semper dona Dei superexcedunt merita nostra, Ecli. XXXIV: *quoniam Dominus etc*.¹²⁵ Et septempler, sic multo maior est misericordia quam Dominus impendit nobis quam illa quam impendimus proximo.

2 Thob. IV] Col. III $\beta^1 V$ 3 ita esto misericors] *om.* $\beta^1 V$ 3 qua] que B | quia $F^1 V$ 5 uitiiis] quod *add.* F 6 admonemus] amonemus F^1 7-8 eis...pastorem] *om.* $\beta^1 V$ 8 misericordes beati] beati m. V 10 consequuntur] *om.* β^1 11 superexcedunt] excedunt $\beta^1 V$ 13 et] per *add.* B | post et *add.* $\beta^1 V$ 13 sic] ergo $\beta^1 V$ 13 impendit] impendit BF

¹²² Tb. 4,8: "Quomodo potueris, ita esto misericors".

¹²³ Prov. 14,34: "Iustitia elevat gentem, miseros autem facit populos peccatum".

¹²⁴ Mt. 9,36: "Videns autem turbas misertus est eis, quia erant vexati et iacentes sicut oves non habentes pastorem".

¹²⁵ Ecli. 35,13: "quoniam Dominus retribuens est et septies tantum reddet tibi"; *Homil.* XV.3, 226.

Ista misericordia inchoatur in hac uita tripliciter. Primo quia relaxantur peccata, Ps. *qui propitiatur omnibus*.¹²⁶ Secundo quia remouet defectus temporales, infra *qui solem suum facit oriri*.¹²⁷ Perficietur tamen in futuro quando omnis miseria culpe et pene remouebitur, Ps. *Domine in celo misericordia*.¹²⁸ Et hoc est
 5 *quoniam ipsi misericordiam*.

[432] Ista beatitudo reducitur ad donum consilii, quia hoc est
 10 singulare consilium ut inter pericula huius mundi misericordiam consequamur, I Thi. IV: *pietas ad omnia utilis est*.¹²⁹ Dan. IV: *consilium meum regi placeat*.¹³⁰

[433] Sic ergo positi sunt actus uirtutum quibus et remouemur a malo et operamur bonum. Nunc ponuntur actus quibus disponimur
 15 ad optimum, unde *beati mundo*. Ista beatitudo in duobus consistit: in uisione Dei et dilectione proximi. Vnde primo ponit beatitudinem que pertinet ad uisionem Dei. Secundo beatitudinem que pertinet ad dilectionem proximi, ibi *beati pacifici*.

1 tripliciter] *om. B* 2 relaxantur] relaxat *B* 3 infra] ita *F¹V* 4 tamen] *om. V*
 4 miseria culpe et pene] miseria et culpe et pene *β¹V* 5 remouebitur]
 remouebuntur *β¹V* 13 sic] sicut *β¹V* 14 quibus] quibus *add. B*

¹²⁶ Ps. 102,3: “qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas”.

¹²⁷ Mt. 5,45: “ut sitis filii Patris vestri qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos”.

¹²⁸ Ps. 35,6: “Domine, in caelo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes”.

¹²⁹ I Tim. 4,8: “pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitae quae nunc est et futurae”; *De Sermone* lib. I.3.10.

¹³⁰ Dan. 4,24: “Quam ob rem, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua elemosynis redime et iniquitates tuas misericordiiis pauperum”.

- [434] Dicit ergo *beati mundo corde*. Hic primo est questio litteralis. Habemus enim quod Deus uideri non potest, Io. I: *Deum nemo uidit*.¹³¹ Et ne aliquis diceret quod quamuis nullus uideat in presenti, uidebit in futuro. Remouet hoc apostolus, Thi. ult. *lucem habitat inaccessibilem que nullus homo uidit nec uideri potest etc.*¹³² Sed sciendum est quod circa hoc sunt diuerse opiniones. Nam aliqui posuerunt quod numquam Deus per essentiam uideretur sed in aliqua refulgentia sue claritatis. Sed hoc reprobatur Glossa super illud Exo. XXXIII: *non uidebit me homo et uiuet*.¹³³ Propter duo: primo quia hoc repugnat auctoritati sacre scripture, I Io. III: *uidebimus eum sicuti est*.¹³⁴ Item I Cor. XIII: *uidemus nunc per speculum*.¹³⁵ Item rationi, quia beatitudo hominis est ultimum bonum hominis in quo quietatur desiderium eius. Naturale autem desiderium est, quod homo uidens effectus inquirat de causa.¹³⁶ Vnde etiam admiratio surrexit philosophorum que fuit origo philosophie, quia uidentes effectus admirabantur et querebant causam. Istud ergo desiderium non quietabitur donec perueniat ad primam causam que Deus est, scilicet ad ipsam essentiam. Videbitur ergo per essentiam.

1 corde] *om.* β^1 3 uidit] uidet $\beta^1 V$ 3 presenti] preterito *B* 4 uidebit] tunc *add.* *B* 4 Thi.] ibi *F*¹ | Phil. *V* 5 que...etc.] *om.* $\beta^1 V$ 6 est] *om.* *F*¹ *V* 6 nam] *om.* $\beta^1 V$ 6 aliqui] non *add.* *F* | enim *add.* *F*¹ *V* 7 uideretur] uidetur *BF*¹ 8 aliqua] quadam *B* 8 Glossa] *om.* $\beta^1 V$ 9 XXXIII] XXIII $\beta^1 V$ 9 primo] prima *B* 10 sacre] *om.* $\beta^1 V$ 11 est] *om.* *B* 11 speculum *om.* $B\beta^1$ 13 quietatur] quietabitur *V* 13 naturale autem desiderium] *om.* *F* 14 etiam] *om.* *V* 15 surrexit] insurrexit *V* 17 perueniat] perueniant *B* 17 causam] *om.* *F* 17 Deus est] est *D.* *V* 18 ipsam] diuinam *add.* $\beta^1 V$

¹³¹ I Io. 4,12: "Deum nemo uidit unquam".

¹³² 1. Tim. 6,16: "qui solus habet immortalitatem et lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum uidit, sed nec videre potest".

¹³³ Ex. 33,20: "Rursumque ait: Non poteris videre faciem meam: non enim uidebit me homo et uiuet"; *Glossa in Ex.* cap. XXXIII, 289b-c.

¹³⁴ I Io. 3,2: "Scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam uidebimus eum sicuti est".

¹³⁵ I Cor. 13,12: "Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem".

¹³⁶ Cf. *Sup. Io.* #212.

Alii etiam plus errauerunt ponentes contrarium: quia dixerunt quod
 non solum uidebimus oculo mentis sed etiam corporis essentiam
 Dei, et quod Christus uidet oculo corporali essentiam diuinam.¹³⁷
 Sed hoc non conuenit, quod patet primo ex auctoritate que hic
 5 ponitur quia non diceret *beati mundo corde*, sed beati qui habent
 mundos et puros oculos. Ergo dat intelligere quod non uidetur nisi
 corde, idest intellectu. Sic enim accipitur hic cor, sicut Ad Eph. III:
illuminatos oculos cordis.¹³⁸ Secundo, quia sensus corporis non
 potest nisi in suum obiectum. Si autem dicatur quod tunc habebit
 10 maiorem potentiam, dicendum quod tunc non esset uisio corporalis
 quia oculus corporalis non uidet nisi colores, essentiam autem per
 accidens, secundum Augustinum in libro de Ciuitate Dei.¹³⁹ Et sic
 possibile est Deum uideri in patria. Sicut cum uideo hominem
 possumus dicere quod uideo uitam, inquantum uideo quedam
 15 indicia quibus indicatur michi uita sua. Ita erit in uisione diuina,
 quia tanta erit refulgentia in celo nouo et terra noua et corporibus
 glorificatis, quod per ista dicemur uidere Deum quasi oculis
 corporalibus. Ergo *beati mundo corde*.

1 plus] plus *add. V* 1 quod] quia *B* 3 essentiam] *om. V* 3 quod] quia *B*
 4 conuenit] erit *B* 10 non] uero *V* 12-13 Et...patria] *om. β¹V* 13 cum] enim *B*
 13 hominem] uiuens *β¹V* 14 possumus] possum *B* 16 erit in] erit *F* 17 dicemur]
 diceremus *V*

¹³⁷ *De Sermone* lib. I.2.8.

¹³⁸ Eph. 1,17-18: “ut Deus, Domini nostri Iesu Christi, Pater gloriae det vobis spiritum sapientiae et reuelationis in agnitione eis; illuminatos oculos cordis vestri”.

¹³⁹ *De Ciuitate Dei* lib. XXII.29, l. 99ff.

Soluit ergo illud *Deum nemo uidit unquam* tripliciter. Primo, quia non uisione comprehensiu. Secundo, <non> oculis corporalibus. Tertio, <non> in hac uita. Quia si alicui datum fuerit quod uiderit in hac uita Deum, hoc fuit quia totaliter alienatus est et eleuatus
 5 supra sensus corporales.¹⁴⁰ Et ideo dicebat apostolus cui hoc concessum fuit, II Cor. XII: *scio hominem in Christo ante annos XIII siue in corpore siue ex corpore nescio, Deus scit, raptum*.¹⁴¹ Et ideo dicitur *beati mundo corde*, quia sicut oculos uidens colorem oportet quod sit depuratus, ita mens uidens Deum, Sap. I: *In simplicitate cordis querite etc. Apparet autem hiis qui fidem etc.*¹⁴²
 10 Fide enim purificatur cor, Act. XV: *fide purificans*.¹⁴³ Et ideo dicitur quod uisio succedet fidei.

[435] *Beati* ergo ***mundo corde***, qui scilicet habent munditiam
 15 generalem, Cor. III: *templum Dei sanctum est* etc.¹⁴⁴ Templum a contemplando dicitur. Vel ***beati mundo corde***, idest qui habent munditiam carnis. Nichil enim ita impedit spiritualem contemplationem sicut immunditia carnis, *pacem sequimini et sanctimoniam*.¹⁴⁵

1 soluit] soluitur $\beta^1 V$ 1 Deum] Deus B 2 non] nullius B 3 fuerit] fuit 3 uiderit] uident V 4 est] fuit est B 4 et eleuatus] om. V 5-7 Et...raptum om. $\beta^1 V$ 7 scit] mg. B 12 succedit] succedit V 18 immunditia] in munditia F

¹⁴⁰ *De Genesi* lib. XII cap. 27.

¹⁴¹ 2 Cor. 12,2: "Scio hominem in Christo ante annos quattuordecim, sive in corpore nescio sive extra corpus nescio, Deus scit, raptum huiusmodi usque ad tertium caelum"; *II Ad. Cor.* #462; *De Genesi* lib. XII cap. 1-2.

¹⁴² Sap. 1,1-2: "Diligite iustitiam, qui iudicatis terram, sentite de Domino in bonitate et in simplicitate cordis quaerite illum; quoniam inuenitur ab his qui non tentant illum, apparet autem eis qui fidem habent in illum"; *De Sermonibus* lib. I.2.8.

¹⁴³ Act. 15,9: "et nihil discrevit inter nos et illos fide purificans corda eorum".

¹⁴⁴ 1 Cor. 3,17: "Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos".

¹⁴⁵ Hebr. 12,14: "Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum"; *Homil.* XV.4, 227.

Et ideo quidam dicunt quod uirtutes morales proficiunt ad uitam contemplatiuam et precipue castitas. Et sciendum quod hoc **beati mundo** potest intelligi de uisione uie. Sancti enim, qui habent cor repletum iustitia, uident excellentius quam alii qui uident Deum per effectus corporales. Quanto enim effectus sunt propinquiore, tanto
 5 Deus magis cognoscitur per eos. Vnde sancti qui habent iustitiam, caritatem, et huiusmodi effectus, qui sunt simillimi Deo, cognoscunt magis quam alii, Ps. *gustate et uidete*.¹⁴⁶

10 [436] **Beati pacifici**. Hic ponitur septima beatitudo, et sicut dictum est uirtutes ad optimum disponentes disponunt ad duo, scilicet ad uisionem Dei et dilectionem proximi. Et sicut munditia cordis disponit ad uisionem Dei, ita pax disponitur ad dilectionem proximi qua filii Dei nominamur et sumus, quia sicut dicitur Io. IV: *qui*
 15 *fratrem suum quem etc.*¹⁴⁷

[437] Et notandum quod hic ponuntur duo premia beatitudinis, unde **beati pacifici** et **beati qui persecutionem**. Et omnia precedentia reducuntur ad ista duo et sunt effectus omnium precedentium. Quid
 20 enim agitur per paupertatem spiritus, per luctum, per mansuetudinem, nisi ut mundum cor habeatur? Quid per iustitiam et misericordiam, nisi ut pacem habeamus? Ys. *fructus iustitie pax*.¹⁴⁸

2 hoc] hec *F^l 4* Deum] *om. β^lV 5* tanto] tante enim *F* | enim *add. F^lV 8* Ps.] XXXIII *add. F^lV 10* septima] *om. F^lV 12-13* et dilectionem...Dei] *om. F^lV 13* disponitur ad dilectionem proximi] ad dilectionem Dei disponit *β^lV 13* proximi] *mg. B* | *om. F^lV 14* sumus] disponit ad dilectionem proximi *add. β^lV 14* sicut] *om. F. 14* qui] quia *FV*

¹⁴⁶ Ps. 33,9: "Gustate et videte quoniam suavis est Dominus: beatus vir qui sperat in eo".

¹⁴⁷ 1 Io. 4,20: "Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere".

¹⁴⁸ Is. 32,17: "et erit opus iustiae pax, et cultus iustitiae silentium et securitas usque in sempiternum".

- [438] *Beati* ergo *pacifici*. Sed uidendum est quid sit pax et quomodo ad eam possimus peruenire. Pax est tranquillitas ordinis. Ordo autem est parium dispariumque sua loca cuique tribuens dispositio. Ergo pax est in hoc quod omnia teneant loca sua.¹⁴⁹
- 5 Vnde debet mens hominis primo subiecta esse Deo. Secundo, motus et uires inferiores que sunt nobis et brutis communes subiecta esse rationi, per rationem enim homo preest animalibus, Gen. I: *faciamus homines*.¹⁵⁰ Tertio, ut homo pacem habeat ad alios, et sic totaliter erit ordinatus.¹⁵¹ Ista autem ordinatio non potest esse nisi
- 10 in hominibus sanctis, Ps. *pax multa diligentibus*.¹⁵² Ys. XLVIII: *non est pax impiis*.¹⁵³ Pacem enim interiorem habere non possunt, Sap. XIV: *in magno uiuentes*.¹⁵⁴ Pacem talem mundus dare non potest, Io. XIV: *non quomodo mundus dat*.¹⁵⁵ Item non sufficit totum hoc sed debent inter discordes pacem facere, Prou. XII: *qui*
- 15 *pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium*.¹⁵⁶

2 quomodo] quo *F¹V 2* ad eam] eadem *F 2* ordinis] cordis *F 4* omnia] omnes *β¹V 4* teneant] teneatur *V 4* loca sua] sua l. *F¹V 5* esse] est *FV 6* que] qui *B 7* rationi] homini *β¹V 7* animalibus] alibus *Bβ¹ 8* et] quia *β¹V 10* Ys. XLVIII] Ysa. LXVII *β¹V 12* XIV] XVII *β¹V 12* uiuentes] *om. β¹V 15* pacis ineunt consilia] querunt pacis consilia *β¹V 15* sequitur eos gaudium] *om. β¹V*

¹⁴⁹ *De Ciuitate Dei*, lib. XIX.13.

¹⁵⁰ Gen. 1,26: “et ait: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram”; *De Sermone* lib. I.2.9.

¹⁵¹ *De Sermone* lib. I.2.9; cf. *STh* I, q. 95, a. 1 resp.

¹⁵² Ps. 118,165: “Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum”.

¹⁵³ Is. 48,22: “Non est pax impiis, dicit Dominus”.

¹⁵⁴ Sap. 14,22: “Et non suffecerat errasse eos circa Dei scientiam, sed et in magno viventes inscientiae bello tot et tam magna mala pacem appellant”.

¹⁵⁵ Io. 14,27: “Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat ego do vobis”.

¹⁵⁶ Prov. 12,20: “qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium”; *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 682.

Tamen sciendum quod ista pax hic inchoatur, sed non perficitur, quia nullus potest habere totaliter motus brutales rationi subiectos, Rom. VII: *uideo aliam legem*.¹⁵⁷ Vnde uera pax erit in uita eterna, Ps. *in pace in idipsum*.¹⁵⁸ Phil. IV: *pax Dei que exuperat*.¹⁵⁹

5

[439] ***Quoniam filii Dei uocabuntur***. Triplici ratione. Prima est, quia habent officium filii Dei. Ad hoc enim Filius Dei uenit in mundum ut congregaret dispersos, Eph. II: *ipse enim est pax nostra*.¹⁶⁰ Col. I: *pacificans in sanguine*.¹⁶¹ Secundo, quia per pacem cum caritate peruenitur ad regnum eternum in quo omnes filii Dei uocabuntur, Sap. V: *ecce quomodo computati sunt inter filios Dei et inter sanctos et sors illorum est*.¹⁶² Eph. IV: *solliciti seruare unitatem*.¹⁶³ Tertio, quia per hoc homo assimilatur Deo, quia ubi est pax non est aliqua resistentia.¹⁶⁴ Deo autem nullus resistere potest, Iob. *quis resistit ei et pacem*.¹⁶⁵

15

2 habere totaliter] totaliter habere $\beta^1 V 3$ pax] om $\beta^1 V 7$ Filius Dei] Filius dicitur B 8 enim] om. B 11-12 inter...est om. $\beta^1 V 13$ unitatem] om. $\beta^1 V$

¹⁵⁷ Rom. 7,23: “video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis”; *Retractationes* lib. I c. XIX.1.

¹⁵⁸ Ps. 4,9: “In pace in idipsum dormiam et requiescam”.

¹⁵⁹ Phil. 4,7: “et pax Dei, quae exuperat omnem sensum, custodiat corda uestra et intelligentias uestras in Christo Iesu”.

¹⁶⁰ Eph. 2,14: “Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae soluens, inimicitias in carne sua”.

¹⁶¹ Col. 1,20: “et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius sive quae in terris sive quae in caelis sunt”.

¹⁶² Sap. 5,5: “ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est”.

¹⁶³ Eph. 4,3: “solliciti seruare unitatem spiritus in vinculo pacis”.

¹⁶⁴ *De Sermone* lib. I.2.9.

¹⁶⁵ Iob. 9,4: “Sapiens corde est et fortis robore. Quis restitit ei et pacem habuit?”

[440] Et notandum quod iste beatitudines sibi inuicem superaddunt. Plus enim est misericordiam consequi quam saturari, quia saturari est impleri eo quod est sibi proportionatum, sed misericordia superhabundat. Item non omnes qui misericordiam accipiunt a rege
 5 admittuntur ad uidendum regem. Item plus est esse filium regis quam regem uidere.¹⁶⁶

[441] Et tamen sciendum quod per omnia ista unum premium designatur.¹⁶⁷ Sed quare ita Dominus per multa uoluit significare
 10 illud? Dicendum quod omnia que in inferioribus diuisa sunt, in superioribus congregantur. Sed quia in rebus humanis ista inueniuntur dispersa et nos manuducimur per sensibilia, ideo Dominus per multa significauit illud premium eternum.

[442] Ista autem septima beatitudo adaptatur dono sapientie, quia sapientia facit esse filios Dei.¹⁶⁸ Item notandum quod in septima beatitudine ponitur pax sicut in die septima requies, Gen. II.¹⁶⁹

1 beatitudines] per ordinem *add. B 3* quia saturari] *om. B 5* a rege admittuntur] admittuntur ad regem *β¹V 9* significare] signare *β¹V 10* que in] que *β¹V 11* sed] et *β¹V 13* significauit] signauit *β¹V 15* adaptatur] aptatur *B 15* dono] duo *V 15* quia] *om. β¹V 17* Gen. II] *om. F¹V*

¹⁶⁶ *Enarrationes* cap. V, 1290a.

¹⁶⁷ *De Sermone* lib. I.4.12.

¹⁶⁸ *De Sermone* lib. I.3.10.

¹⁶⁹ Gen. 2,2: “Compleuitque Deus die septimo opus suum, quod fecerat, et requieuit die septimo ab universo opere quod patrarat”; *Enarrationes* cap. V, 1288c; *Expositio* lib. V.51.

[443] Consequenter ponitur octaua beatitudo que designat perfectionem omnium precedentium. Tunc enim homo in omnibus illis perfectus est, quando nullam deserit propter tribulationes proprii: *uasa figuli probat*.¹⁷⁰ **Beati** ergo **qui persecutionem**. Sed
 5 aliquis forte audiens *beati pacifici*. Sed certe non tantum interiorem sed exteriorem, Ps. *pax multa diligentibus*.¹⁷¹

Ipsa autem persecutio non facit beatum sed causa, unde dicit **propter iustitiam**, I Pet. III: *si quid patimini*.¹⁷² Crisostomus: non
 10 dicit a paganis et pro fide sed **propter iustitiam**.¹⁷³ Quia <non> a quo et propter quacumque causam. Sed propter iustitiam patris martirium est, Ecli. IV: *pro iustitia agonizare*.¹⁷⁴

[444] Prophete occisi sunt non quia negauerunt fidem sed quia ueritatem annuntiauerunt. Ioannes Baptista quia ueritatem
 15 annuntiabat occisus est et martir fuit.¹⁷⁵ Et notandum quod hec beatitudo octaua loco ponitur sicut octaua die circumcisio fiebat, in qua quedam generalis circumcisio martirum prenuntiatur.¹⁷⁶

4 sed] si B 5 tantum] om. β¹V 8 beatum] pacem β¹V 9 si quid] quidquid β¹ | quidquid V 10 pro fide] secundum fidem B 10-18 quia...prenuntiatur om. β¹V

¹⁷⁰ Ecli. 27,6: "Vasa figuli probat fornax, et homines iustos tentatio tribulationis".

¹⁷¹ Ps. 118,165: "Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum".

¹⁷² I Pt. 3,14: "Sed, etsi quid patimini propter iustitiam, beati".

¹⁷³ *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 683.

¹⁷⁴ Ecli. 4,33: "Pro iustitia agonizare pro anima tua et usque ad mortem certa pro iustitia, et Deus expugnabit pro te inimicos tuos".

¹⁷⁵ *Opus Imp.* cap. V hom. IX, 683.

¹⁷⁶ *Comm. Ier.* lib. I.5.10; *De Sermone* lib. I.4.12.

- [445] ***Quoniam ipsorum est regnum.*** Hoc uidetur esse idem ex eo quod ponitur in prima beatitudine, unde a sanctis diuersimode exponitur. Quidam enim dicunt quod idem est istud et id quod dicitur ***beati pauperes, quoniam ipsorum.*** Et hoc ad designandum perfectionem patientie, Iac. I.¹⁷⁷ Perfectio autem semper designatur per hoc quod reuertitur ad sui principium, sicut apparet in circulo.¹⁷⁸
- 5 Item ille qui persecutionem patitur propter iustitiam pauper est et debentur sibi omnia alia quia mites et mundis cordes et sic de omnibus. Et ideo non solum primum premium debetur sibi sed
- 10 omnia premia. Alii dicunt quod non est idem, unde dicit Ambrosius quod ponitur regnum celorum quantum ad gloriam anime et <corporis>.¹⁷⁹ Virtuti enim anime respondit regnum celorum, sed martirio respondit beatitudo que consistit in glorificatione corporum propter supplicia que passa sunt. Vel aliter: regnum
- 15 celorum pauperibus promittitur in spe quia non statim euolant, sed martiribus in re quia statim euolant.¹⁸⁰

1-16 quoniam...euolant] *om. β¹V 6 sui] mg. B 12 corporis] con.*

¹⁷⁷ Iac. 1,4: “Patientia autem opus perfectum habet, ut sitis perfecti et integri in nullo deficientes”.

¹⁷⁸ *De Sermonibus* lib. I.3.10.

¹⁷⁹ *Expositio* lib. V.61; cf. *STh* I-II, q. 69, a. 4 ad 2.

¹⁸⁰ *Enarrationes* cap. V, 1289b; *Expositio* lib. V.59.

